

Milena Srpak in Karin Sernec (ur.), *Krivda: zbornik prispevkov: 14. Bregantovi dnevi, 9.–12. 10. 2014, Ljubljana*

Krivda je osnovni osebnostni in družbeni pojav, za katerega iščejo odločilno besedo v kazenskem pravu, kriminologiji in penologiji, pa tudi in predvsem v psihoterapiji. Zato ni presenetljivo, da so ji nekaj potrebne pozornosti posvetili slovenski psihoterapevti, zbrani na 14. Bregantovih dnevih. Njihova prizadevanja so toliko pomembnejša, ker se jim je na srečanju pridružil kriminolog *Dragan Petrovec*. Na okrogli mizi sta govorila tudi moralni teolog in profesor filozofije na Teološki fakulteti. Tako je razprava o krivdi postala multidisciplinarna.

Čeprav nevrofiziologi ne raziskujejo pojma krivde in njenih pojavov, jim je tako kot psihoterapevtom jasno, da so njeni pojavi temeljno povezani s človekovim frontalnim režnjem. Klinična dogajanja, ki vodijo k zmanjševanju odgovornosti (lahko tudi k občutju krivde) potrjujejo njeno neposredno povezanost s poškodbami in/ali pomanjkljivim delovanjem v frontotemporalnem območju človekovih možganov. Prepričljivo lahko poudarimo, da so se danes veljavna občutja odgovornosti in krivde zelo dolgo razvijala in da nikakor niso končana. Iz konkretnih ravnanj človeka in človeštva bi dejali, da se proces humanizacije na tem področju šele začelja.

Biofiziološke osnove so psihoterapevti v svojem zgodovinsko dolgotrajnem proučevanju sicer pustili ob strani, zato pa so za pojave moralnosti, krivde in z njima povezanega kaznovanja izoblikovali pojem Nadjaza. Ta je – ne oziraje se na biološko podlago – podrobneje razčlenjen glede na otrokov razvoj: v kruti in persekutorni Nadjaz začetnega paranoidno-shizoidnega položaja in razvojno vedno močnejši reparativni Nadjaz depresivnega položaja (Melanie Klein).

Nadjaz bo tako postal vodilo v moralnem in socialnem življenju. Ko osebek prekorači mejo med civilizacijsko določenim, dovoljenim in nedovoljenim, ga Nadjaz kaznuje z bolečimi občutji krivde. Idealni jaz je notranje izdelana podoba, ki naj se ji osebek prilagodi. Nadjaz nam pravi, česa ne smemo, Idealni jaz pa, kaj naj delamo (Pavel Fonda).

Občutje krivde je izraz konflikta med jazom in nadjazom. Čeprav se *Dragan Petrovec* uvodoma izogne normativnim opredelitvam krivde in kazni (kot ju poznamo iz Kazenskega zakonika), neizprosno ozavešča o zlu, ki preplavlja sodobnost. Večine se po njegovem mnenju zlo ne dotika. A pri dopuščanju številnih pojavov v slovenski sedanosti, od odnosa do Romov do kratenja pravic ljudem s posebnimi potrebami ali ženskam, ki potrebujejo varno hišo (da jih naštejemo le nekaj), »se zlo udomači prav pri meni doma«.

Na Petrovčev sestavek se je mogoče ozreti z dinamično analizo. Za vsemi opisanimi pojavi, ki nikakor niso »privilegij« konkretne slovenske družbe, je kolektivni kruti Nadjaz, ki se brani na tipičen način, tudi z »razpršenostjo krivde« – »to se mene ne tiče«, in je prevladujoče prepričanje. Tisti, ki krivdo sprožijo, se zavarujejo z nekim »višjim interesom«. Ker družbo preplavlja greh in je treba krivdo razpršiti, je še pomembnejše, kdo jo v končni razsodbi odpušča. V naši kulturi je to Bog. Iz obdobja, ko je človeštvo v njegovem imenu odpuščalo le z najkrutejšimi oblikami kaznovanja, Bog v sedanosti odpušča z lahkoto, a le nekaterim. Petrovec sproži domnevo, da je kar dvoje različnih Bogov in da ima vsak lahko svojega.

Takšna stališča bi najbrž naletela na drugačen odziv pri *Romanu Globokarju*, duhovniku in moralnem teologu, pa tudi pri *Branku Klunu*, profesorju filozofije na Teološki fakulteti v Ljubljani. Njuni stališči je zgolj povzel *Borut Škodlar*, ko je predstavljal njun prispevek na okrogli mizi. Pri Globokarju je mogoče zaznati stališče, da krivda izvira iz kršenja odgovornosti: »odgovornost za vse, kar živi«. V nevrofiziologiji bi jo povezovali s funkcijo frontalnega režnja, dinamično jo iščemo v Nadjazu in Idealnem jazu.

O nastanku in razvoju obeh pomembnih instanc (brez njihju sploh ne bi bilo civilizacije!) zelo podrobno govori *Lilija Varjačič Rajko* v sestavku »Zakaj bi imeli slabo vest«. Ko je dodobra predstavila oba psihoanalitična koncepta kot podlaga za krivdo (Freudovega »ojdipovskega« in koncept Melanie Klein v obeh znanih položajih), je ustrezno poudarila, da je krivda njune vrste značilna za nevrotično psihopatologijo. Razrešuje se s procesom žalovanja in ob morebitnem spoznanju, da so občutja krivde dokaz ljubezni do objekta (do tistega, ki je takšna občutja sprožil ali povzročil). Žalovanje, tudi v psihoterapiji, vodi k reparaciji. Nikoli ni mogoče popraviti vse škode. Kar je storjenega, ni mogoče popolnoma razveljaviti. Zato ne presenečata izogibanje občutjem krivde in lažna reparacija. Kadar je krivda uničujoča, preganjalna, se oseba zateče v *psihična zatočišča*: do okolice, tudi do terapevta občuti predvsem zamere in nezadovoljstva. A ko bolniku uspe priti v stik s psihično resničnostjo, prepozna svoje sovraštvo in tudi ljubezenska čustva do objekta (v terapiji je to terapevt). V zaključku je avtorica optimistična – Zakaj bi imeli slabo vest? Ko odkrijemo slabo vest, odkrijemo tudi njeno dobro stran. Vrne se zaupanje v to, da dobro premaga zlo.

Matjaž Lunaček se s pomenljivim naslovom loteva krivde: »Somrak ali razsvetlitev«. Pri tem predstavi predvsem ti-

ste umetniške like, ki odkrivajo resnico o človekovem bistvu in dajejo oporo psihoanalizi v njenem razumevanju človeka, vključno z njegovo krivdo. Predstavi Antigono, ki je sprejela smrt kot kazen posvetnega vladarja, ker ni hotela prekršiti »zakonov večnih, ki so od vekomaj: v to je ne prisili živ krst na svetu« (F. Albrecht, *Antigona*, 1941).

Kristus je prevzel nase »grehe sveta« in je brez krivde pretrpel svojo smrt, da bi odrešil človeštvo. Smrt ljubimcev iz Verone spodbudi Shakespearija, da položi veronskemu knezu v usta stavek: »Vsi smo krivi, vsi smo kaznovani«.

Lunaček se obsežneje zadrži ob Hektorjevi ženi Andromahi, ki mora pretrpeti, da njenega sina pahnejo s trojanskega obzidja, vendar si izprosi njegov dostojni pokop. Tudi pozneje, ko še ima otroke, življenje namreč zaključi kot kraljica Epira, mrtvi sin zaseda svoje mesto v njeni duševnosti kot otrok ideal.

Umetnost je vselej pomenila očiščevanje zavestnih in nezavednih gonov človeštva, je zakladnica večnih resnic, iz katere črpamo tudi svoja terapevtska prizadevanja pri obravnavanju krivde. Na srečanju so opozorila o krivdi nevrotikov (ob robu bomo omenili krivdo predipalnega arhaičnega tipa pri disocialni osebnosti, ki se ni pojavila na tem srečanju!).

Že nevrotično področje je dovolj obsežno in ga srečujemo na daljici »vzeti tujo krivdo nase« do »ničesar nisem kriv«. Umetnosti pripisujemo očiščujočo vlogo in to je tudi ena njenih funkcij. Prav je, da so z njo (z Evripidovimi »Trojankami«) prepredli strokovno srečanje.

Na čelu Zbornika je sestavek *Pavla Fonda* »Krivda in občutki krivde pri analitičnem delu«, ki smo ga v recenziji namenoma postavili v začetje. Ukvarjati se bomo morali z občutji, ki se dotikajo prav nas in so sestavni del naše uspešnosti, neuspešnosti pa tudi napak. Napako postavlja Fonda na začetek razpravljanja, povezano z *objektivnim* in konkretnim dogodkom v terapiji. Na področju *subjektivnega* se porodi občutej krivde, ki lahko izhaja iz objektivne napake ali iz nezavedne fantazije.

Celotno področje objektivnega dogajanja in nezavednih občutij je mogoče umestiti v okvir utrjenih in/ali nenapisanih pravil psihoterapevtskega dela, ki ga v stroki pojmuje kot »setting«. Kršitve settinga vidi avtor v napakah osnovnega in poklicnega zadržanja, v neustreznosti cene in plačevanja seans, zlasti pa v širjenju sicer potrebnega in pristnega človeškega interesa do bolnika kot osebe. Tu v analizi (terapiji) obstaja nevarnost, da se zabriše razdalja med nujnim in pričakovanim transferom (medsebojnim prenosom) in odnosom v realnem življenju.

Z nezavednimi občutji krivde se sreča terapevt zaradi svoje potlačene agresivnosti pri terapijah, ki ne uspevajo in uspejo, še zlasti pa pri bolnikovem morebitnem samomoru: »Ali sem kaj zagrešil, da nisem tega preprečil«.

V psihoterapiji je še mnogo neodkritega, daleč smo od tega, da bi mnogo znali in veliko zmogli. Občutja krivde, ki se pri tem porajajo, pa vendarle zmanjšujejo zaupanje v prihodnost naše stroke.

Sledi pet prispevkov iz posameznih terapij. Po njihovih naslovih in vsebini sodim, da so terapevt in terapevte pri bolnicah in bolnikih povsod zaznali občutja krivde, čeprav so prihajali na dan tudi drugi, za osebe nerešeni in obremenjujoči duševni problemi.

Poseben pogled na krivdo v psihoterapiji smo že omenili. V predgovoru ga je omenil tudi predsednik programskega odbora Bregantovih dnevov *Predrag Jovanović*: »Osebnostne motnje (še zlasti tiste iz kroga antisocialnih motenj) so take zaradi pomanjkanja občutkov krivde«.

Ni potrebe, da bi se na tem mestu spopadal s tisto stranjo občutij pri mnogih strokovnjakih psihološkega in dinamičnega področja (občutja so primernejša kot občutki, ki so elementaren pojav pri zaznavanju lastnosti predmetnega sveta) o krivdi pri disocialnih (bolje kot antisocialnih) osebah, ki je na zunaj (po večini) ni. Izhajam iz ugotovitev (P. A. H. Baana, P. Parina in drugih), da kruti in kaznujoči Nadjaz shizoidno-paranoidnega položaja te osebe sili v »psihična zatočišča«, v katerih so navidezno neobčutljivi za krivdo in tudi težavni ter zahtevni za psihoterapijo. Če odpremo dinamiko Nadjaza, se pokaže drugačna podoba od tiste v laičnih ali celo strokovnih predstavah. Toda o tem bo treba spregovoriti posebej: krivda »nevrotikov« je dovolj zahtevna, vseobsegajoča ...

Miloš F. Kobal